

дівництва встановити неможливо, так само як і часу руйнування. Натомість достеменно відомо, що у 1762 році вона ще існувала. Це підтверджується листом місцевого настоятеля католицької парафії до Егерського єпископа, з проханням надати дозвіл на використання дорогоцінностей, які будуть віднайдені у захороненнях крипти, для будівництва нової приходської церкви на сучасній вулиці Волошина. Найімовірніше, вона була зруйнована на початку 19 століття, оскільки на момент видання монографії у 1861 році в Ужгороді ще жили свідки, що її застали цілою.

РОЗДІЛ 3

Давні привілеї м. Ungvár та колишні почесті.

Традиції, збережені містянами.

Докази щодо підтвердження колишніх привілеїв міста. Останні кроки у справі автономії м. Ungvár

1. Ужгород належить до переліку найстарших і найвизначніших міст Королівства Угорщина, натомість протягом тисячолітньої історії цей факт дещо нівелювався.
2. Правовий статус міста від початку його заснування не достатньо досліджений через брак документальних джерел.
3. Починаючи з кінця 9 – початку 10 століття (часів завоювання угорцями Придунайської низовини, Паннонії та Південних Карпат за князювання Арпада), Ужгород мав статус центру замкової домінії і належав до власності Корони. Замкова домінія – територіальна одиниця, яка належала Короні й формувалася навколо князівських, а згодом – королівських замків.

Домінія виконувала адміністративні, судові, фіскальні та військові функції.

Центри доміній мали статус «вілли», що з латинської мови перекладається як місто. Саме вілли стали прообразами майбутніх міст. Таким чином, практично з часу свого заснування Ужгород виконував роль міста – адміністративного центру регіону.

4. У 1248 році, за часів правління короля Угорщини Бейли IV, Ужгород отримав грамоту з міськими привілеями і статусом «вільної вілли», що фактично означало надання йому міських прав, аналогічних до Магдебурзького права. Слід зауважити, що Магдебурзьке право було лише одним із прикладів системи міських прав, які зародилися в Німеччині і отримали своє розповсюдження у Центральній та частково у Східній Європі. Угорщина, до якої в ті часи належав Ужгород, створила власний інститут міських приві-

IV. BÉLA БЕЙЛА IV

король Угорщини у 1235–1270 рр.
відбудував державу
після навали монголо-татар;
розпочав будівництво кам'яних
фортець; надавав самоврядні
права містам і колоністам
з інших країн;
з династії Арпадів

леїв – Сейкешфехерварське право, що вперше було надано місту Сейкешфехервар у 1237 році. Він базувався на аналогічних правах міст Південної Німеччини, зокрема Нюрнберга. Важливо підкреслити, що решта міст сучасної України, які перебували у складі Польщі та Великого князівства Литовського, отримували міські привілеї на століття або декілька пізніше – Львів у 1356 р., Кам'янець-Подільський у 1374 р., Київ у 1494–1497 р.

5. Бейла IV був королем, якому вдалося пережити монголо-татарське нашествя і не втратити незалежність Угорщини. Після спустошливого нападу він наново відбудував замки і міста, запросив колоністів із різних держав для внутрішнього розвитку депресивних і прикордонних територій, чим заслужив славу другого будівничого вітчизни. Одним із прийомів у

державному управлінні було надання самоврядування містам. Серед таких міст був і Ужгород. Цей факт повністю спростовує твердження про меншовартість і недорозвиненість Ужгорода як міста у історичному минулому. Натомість підтверджує його тисячолітні традиції муніципалітету.

6. У відповідності до королівської грамоти про самоврядування, Ужгород був наділений такими правами:

- право на судочинство у цивільних і кримінальних справах для жителів міста. Виключення з юрисдикції суду графа (ішпана) комітату та Палатину (прем'єр-міністра). В окремих категоріях цивільних та кримінальних справ судовою інстанцією виступав Король або Королівський Скарбник; вони також могли переглядати рішення, постановлені міським судом;
- право на обрання Судді Міста та Присяжних суддів, які обиралися населенням терміном на один рік і в своїй сукупності становили муніципальний уряд та суд;
- право на обрання міського священника – настоятеля парафії;
- звільнення від торговельного мита – т.з. третини;
- право на проведення ярмарку.

Альтернативними обов'язками громадян міста була сплата земельного податку або військова повинність.

7. Наступним етапом становлення самоврядування слід вважати правління короля Жігмонда (Сигізмунда Люксембурзького), який правив із 1387-го по 1437 рік. На початку 15 століття він запровадив реформу міст, якою розширив самоврядні права, зокрема у судовій сфері. Ужгороду, як і іншим вільним віллам, був визначений чіткий порядок апеляції на рішення міського суду до суду Королівського Скарбника. Також місто могло направляти своїх делегатів у Державні Збори – Парламент.

8. Ужгород був позбавлений статусу самоврядного міста за часів правління Короля Уласло II (Владисла-

ва II з династії Ягеллонів, правив у 1490–1516 роках), який запровадив політику повного підкорення міст місцевим феодалам і комітату як королівській адміністративно-територіальній одиниці. Цей крок значно загальмував розвиток міст по всій країні, зокрема і Ужгорода.

9. Незважаючи на статус приватновласницького міста, в Ужгороді була продовжена практика надання значної частини самоврядних прав його жителям з боку графів Другетів – династії, яка володіла містом. Найбільший об'єм самоврядування спостерігався у 16–17 століттях, який, зокрема, полягав і в наданні привілеїв для цехів майстрів різних професій. Наявність цехів свідчить про високий рівень розвитку міста, у повній відповідності до тенденцій тих часів. Надання і систематичне підтвердження самоврядних прав з боку власників міста спростовує поширену тезу про тяжкий гніт населення з боку феодала і повну відсутність будь-яких муніципальних прав.

10. У місті нараховувалися такі цехи:

- кравців – заснований у 1569 році;
- кушнірів – заснований у 1608 році;
- гончарів – заснований у 1636 році;
- шевців і чоботарів – заснований у 1660 році;
- хірургів – заснований у 1665 році.

11. Окремо слід згадати про надання у 1630 році (в тексті книжки ймовірна «опечатка» – 1730 році) привілеїв єврейській общині, що складалася з 50 чоловік і прибула до міста для заняття торгівлею. Цікаво, що наприкінці 19 століття у майже 10-тисячному Ужгороді вона складала вже третину всього населення. Автор, ймовірно, помиляється, коли говорить про те, що привілеї общині євреїв надав Янош Другет у 1730 році, оскільки наприкінці 17 століття рід Другетів згас. Таким чином, або привілеї були надані королівською казною як власником міста у 1730 році, або єв-

реї прибули до Ужгорода на століття раніше, за правління Яноша Х Другета.

12. У 17 столітті, за часів правління останніх представників династії Другетів та в період Міклоша Берчені, Ужгород перебував у фазі максимального розвитку архітектури, містобудування, торгівлі, цехового виробництва тощо. Сучасники називали його малим Віднем, підкреслюючи рівень його розвитку.

13. У 1711 році, після поразки національно-визвольної війни Ференца Ракоці II, в якій ключову роль відігравав тогочасний власник Ужгорода граф Міклош Берчені, місто було повернуто до власності Корони. Казна, яка здійснювала управління містом від імені Короля, позбавила його всіх прав на самоврядування.

14. У 1848 році, у відповідності до тимчасового розпорядження Намісника Угорського королівства, Ужгород наділили правом мати власну раду та судовий орган. Права на самоврядування було частково відновлено. Водночас місто підпорядковувалося комітату та Королівській Намісницькій Раді.

15. Міська рада Ужгорода у другій половині 19 століття звернулася до Парламенту з проханням відновити повну міську автономію у правотворчих та адміністративних справах, надавши йому статус вільного королівського міста. Це звернення задоволено не було. Ужгород отримав статус «міста з правом ухвалення законів», тобто міста, напряму підпорядкованого центральному уряду – лише у період повторної належності до Угорського королівства з 1938-го по 1945 рік.

16. Серед факторів, які міська рада наводить в якості підстав для надання статусу вільного королівського міста, слід виділити такі:

- історичний, у відповідності до якого місто назване одним із найстарших у країні, форпостом завоювання угорцями нової Батьківщини, а також таким, що з моменту утворення належав Короні та був наділений самоврядними правами;

- географічний – розташування міста Ужгород на торгових шляхах, зокрема з Польщею;
- економічний – місто має розвинений сектор ремесел і торгівлі;

- політико-культурний – Ужгород є столицею комітату Унг і важливим освітнім центром усього Карпатського краю (сучасні Закарпаття та Східна Словаччина); має низку навчальних закладів, які є лідерами в усьому регіоні; тут знаходиться резиденція Греко-католицької єпархії, що об'єднує обширні території кількох комітатів. Зауважено, що Ужгород є найважливішим центром «угорського духу» на теренах Карпатського краю, здебільшого заселеного слов'янами.

17. Як доказ наявності самоврядних прав Ужгорода автор наводить матеріали окремої судової справи, що засвідчує події 17 століття і збереглася у комітатських архівах. У ній, поміж іншого, йдеться про наявність у міської общини права обирати власного суддю, який за походженням не мусить бути дворянином, правомочності міщан вільно розпоряджатися належною їм нерухомістю тощо. Останнє право засвідчує, що населення Ужгорода в ті часи переважно складалося з вільних людей, а не з кріпаків.

1776